

*др Боривоје Путић,
редовни професор Правног факултета у Новом Саду, у пензији*

НЕКОЛИКО ОПАСКИ О ОДНОСУ ДРЖАВЕ И ДРУШТВА⁽¹⁾

I УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Питање шта је држава, у чему је однос државе и друштва, је једно од оних које је кроз историју цивилизације највише заокупљало мисао човека. Сви значајни мислиоци, како у прошлости, тако и данас, бавили су се и баве се државом. Ово је, наравно, зато што је држава најзначајнији организациони облик човека у условима цивилизације, односно у условима класног друштва. Отуда је свако иоле значајније дело посвећено организацији друштва, морало обухватити на овај или онај начин сагледавање улоге државе у друштву. Без тога учења свака теорија о друштву нужно је морала остати битно инсуфицијентна. Марксистички мислиоци, ту не представљају никакав изузетак. Напротив.

Дакле, очигледно је да бавити се питањем шта је држава, у чему је однос државе и друштва је питање које се тиче саме егзистенције човека у реченим историјским условима, па је нормално човекова мисао била увек окренута том феномену.

Из напред реченог следи још једна заједничка карактеристика свих мислилаца о држави од антике до данас. Једни су на један, а други на други начин — једни мање а други више успешно, док су трећи и бројни потпуно мистификовали везе и односе државе и друштва, али су ипак, сви везали државу за друштво. Чак и религиозни мислиоци са својом мистификаторском тезом о држави као творевини Бога, такође вежу државу с друштвом. Држава по њима, истина, остварује божју мисију, али у друштву и за човека.

До појаве научног социјализма, углавном је превладавао апологетски став у третирању државе уопште, а посебно њеног односа према друштву. Ово је разумљиво ако се зна да су се у прошлости државом готово искључиво бавили припадници владајућих класа. Но треба рећи да то није било условљено увек економским и идеолошким интересом владајућих и њихових теоретичара, већ да су ти теоретичари често били

(1) Пошто су прилози ограничени на свега нешто преко половину ауторског табака, можемо тек дотаћи неке, по нашем мишљењу значајније аспекте односа држава — друштво.

уверени у научну исправност својих теорија. Коначно, то је било време кад још о друштву нема научне спознаје, односно о његовој структури, па је разумљиво да се у таквим условима није могла имати ни права и потпуна научна истина ни о држави као о делу друштва.

II ДОМАРКСИСТИЧКО СХВАТАЊЕ ДРЖАВЕ И ЊЕНОГ ОДНОСА С ДРУШТВОМ

1. Суштина античког поимања овог питања

Античко схватање државе се карактерише крајњом идеализацијом државе. Ово је посебно дошло до изражаја код старих Грка. Наиме, држава је у том поимању имала за задатак или мисију морално усавршавање грађана. Да би држава могла испунити ову мисију, она треба да има такву организацију и облик који ће бити примерени тој мисији. Отуда код Платона и Аристотела у њиховим делима, настојања иду у правцу тражења, како они кажу, идеалног облика државе. Морална чистоћа људи је нема сумње једна од највећих вредноста човека, па одређујући држави задатак да ради на моралном усавршавању човека, уједно је тиме одређиван и однос државе и друштва на идеалан начин. По Платону овако узвишена улога државе могла се остварити ако сваки грађанин извршава свој задатак и управо отуда Платон дели све људе на филозофе, произвођаче и браниоце.

Врло су ретка била одступања од таквог поимања државе. Трасимах је тако са својим ставом да свака власт доноси законе у своју корист, био близу реалности државе и утолико представља тај изузетак.

2. Суштина схватања државе у феудализму и њене релације према друштву

У условима феудализма и владавине теолошког погледа на свет, услови за развој научне мисли уопште и теорије државе посебно били су врло неповољни. Ту се све самеравало и мерило према догамама Светог писма и Библије, па је наравно и учење о држави морало бити у тим оквирима. Но, како смо већ у Уводу констатовали, и у теолошком поимању државе, она је ипак везана за друштво.

3. Грађанско поимање државе и њених веза с друштвом

Развој и настанак грађанског начина производње био је уједно и процес настанка нација и националних држава. То је време настанака великих централистичких апсолутних монархија, које долазе као смена феудалне раздробљености. Тад настају бројне теорије о држави и њеном месту у друштву. Наиме, разгранати и снажни државни механизам је тражио своје теоријско објашњење и оправдање. Тад настају и посебне енциклопедије државе као Шлицерова *Allgemeines Staatsrecht und Staatsverfassungsrecht* из 1797. године које настоје удовољити реченој потреби.

Ове теорије иако на доста различите начине, настоје представити буржоаску државу као установу која је иманентна друштву, која је тако у функцији прогреса човека и друштва. Нарочито савремене буржоаске теорије, као на пример теорија државе благостања, теорија правне државе, теорија о држави као јавној функцији, као и бројне друге, настоје па и доста суптилно, да објасне државу као установу без које човек не може опстати.

Истина, ове теорије које иначе у правилу полазе од ове или оне стране државе, од овог или оног парцијално узетог корисног аспекта деловања државе, имају у себи и тачног запажања о држави. Међутим, овакви парцијални и једностранни приступи, могли су истина указати на ову или ону појединачно узету страну места и улоге државе, али су они увек далеко заостајали у утврђивању праве суштине — правог места и улоге државе у друштву.

Оваква позиција буржоаске теорије државе је логична. Наиме, у држави и учењу о држави се изражавају и преламају све битне противречности класног друштва, а посебно се класна борба концентрисано изражава у овом учењу, како је тачно приметио Лењин у својој *Држави и револуцији* и још лапидарније у раду *О држави*. Ту је Лењин посебно истакао да је наивно очекивати у учењу о држави какву „чисту“, а још мање идеолошки неутралну науку. Напротив, у теорији државе се после економског учења, најконцентрираније изражавају интереси владајуће класе, па је идеолошка и класна обојеност ове теорије наглашена.

Идеолошка црта буржоаске теорије посебно долази до изражаја у конфронтирању с научним социјализмом. Та теорија настоји приказати социјалистичку државу и њену теорију у кривом светлу. Истина, од милитантног антикомунизма, до оних теорија које имају и по које реално зрнце у себи, лепеза је доста широка, али им остаје и заједнички именик. Чак се у тој борби зна позивати у помоћ и самог Маркса, наравно на начин за који држе да њима одговара и који нема никакве везе са стварним Марксовим учењем о свету и држави. Ту се поставља теза, да се Маркс још може прихватити, али да је пракса у социјалистичком свету, не изузимајући ни нас, негација Маркса. Ту се обично полази од неких истргнутих ставова Маркса из ране фазе његовог стварања, али датих потпуно криво.

Буржоаска теорија посебно експлоатише појам диктатуре пролетаријата. Наиме, грађанска теорија узима диктатуру пролетаријата у њеном буквалном језичком значењу и настоји је приказати као стање у коме човек нема никаквих права и слобода и где је препуштен на милост и немилост арбитрарној и бескрупулозној принуди. Посебно се избегава узети диктатуру пролетаријата као облик класне доминације, што она јесте, јер би то водило утврђивању праве научне истине о диктатури пролетаријата.

Сличан је прилаз буржоаске теорије и питању односа државе и друштва у овој конфронтацији. Ту се друштво узима као хомогена укупност појединаца. Супротстављене структуре, а посебно класна структура друштва, настоји се сакрити. То се некад ради отвореним негирањем класности друштва, а некад се истина признају класне разлике, што је ипаче реткост, али кажу да у друштву постоји и солидарност и да је држава израз те солидарности, као на пример Диги. Отуда се и однос др-

жаве и човека у условима социјализма представља тако као да је ту на једној страни беспомоћан човек, а на другој страни свемоћна власт и партија.

III МАРКСИСТИЧКО СХВАТАЊЕ ДРЖАВЕ И ЊЕНОГ ОДНОСА С ДРУШТВОМ

1. Став марксизма уопште о држави

Настанак научног социјализма уопште и у његовим оквирима учења о држави, представљао је праву револуцију у том учењу. Овим учењем први пут у историји утврђена је права и пуна научна истина о држави. Као што је познато, то је омогућено у основи новим научним приступом и погледом на свет. Наиме, дијалектичко-материјалистички приступ и поимање света уопште и државе посебно, на једној страни, а откривање улоге класа и класне борбе у историји, на другој страни, у основи су те нове револуционарне научне спознаје.

Речено је, држимо, тачно, али да би се утврдио однос једне стварно-појаве према нечем, у нашем случају однос државе и друштва, морамо најпре имати јасну спознају о томе шта је та стварно-појава — дакле, шта је држава, а такође и шта је друштво. О бити друштва сматрамо довољним констатацију коју смо учинили у прошлој тачки рада. Шта је, пак, држава и како се то може уверљиво урадити, зорно су нам показали класици марксизма, посебно Енгелс и Лењин. Они су, несумњиво имали право кад су устврдили да се у материји настанка државе, у бити налазе одговори о свим суштинским питањима државе. Дакле, одговор на питање шта је држава, зашто је она настала и да ли је морала настати, у чему је њен задатак-функција, њен однос према појединим деловима друштва, а тиме и друштва у целини, све до питања да ли и под којим условима држава може нестати с историјске позорнице, може се наћи у реченој материји. Или, како обично кажемо, ту у тој материји можемо наћи пуни и прави одговор о историјском месту и улози државе.

Дакако, да овде не може бити речи о каквој опсежнијој анализи настанка државе. Коначно, зар тај угаони камен за разумевање државе није бар нама, марксистима, познат. Но ипак с неколико резимираних мисли да подсетимо на оно што је ту најбитније. Дакле, родовско друштво се карактерисало односима солидарности међу људима. Та солидарност је била последица немоћи човека пред природом и њеном стихијом у условима неразвијених оруђа и средстава за рад. Међутим, већ с првом друштвеном поделом рада и појавом вишка производа, почео је процес диференцијације на оне који имају више и на оне који имају мање. Почео је на тај начин процес декомпозиције родовског хомогеног друштва, на једној страни, а на другој страни, по логици ове диференцијације постепено су настајали елементи и претпоставке једне нове организације друштва. Као резултат ових процеса, наместо некадашње заједнице у којој су сви били равноправни, настајало је друштво с разним супротстављеним групама и интересима. Заједничка својина над средствима за производњу била је потиснута од приватне својине — настале су противречности иманентне приватној својини. Енгелс је овај процес и промену изразио на ненадмашан начин овим речима:

„Држава, дакле никако није друштву извана наметнута сила; исто тако она није 'Утјеловљење моралне идеје', слика и утјеловљење разума, како тврди Хегел. Она је, напротив, производ друштва на одређеном ступњу развоја; она је признање да се то друштво заплело у неразрјешиву противрјечност са самим собом, да се поцијепало у непомирљиве супротности које је немоћно савладати. А да ове супротности, класе са супротним економским интересима, не би у јаловој борби исцрпљивале и себе и друштво, постала је неопходна сила која привидно стоји изнад друштва и која треба да ублажава конфликт, да га држи у оквиру граница „поретка“; а та сила која је произашла из друштва, али која се ставља изнад њега и све се више отуђује од њега, јест држава“⁽²⁾.

Из предњих иако сумарних анализа да је држава настала као нужност нагомиланих противречности и да би обезбедила кретање тих противречности у правцу и на начин који ће омогућити даљи прогресивни ход у развој човека и друштва, произлази и треба да произлази наш став према држави. Наиме, управо је отуда држава нужна, законита и прогресивна појава и степеница у историјском развоју човека и друштва јер им је омогућила даљи прогрес. Држава ће, дакако, и остати нужен и користан историјски облик све док постоји класно друштво и његове противречности. У томе је смисао, место и улога државе у историји.

Но, речено о историјском месту и улози државе у историји, не сме нас спречити да откријемо и утврдимо праву природу и суштину тог феномена. Анализа, пак, историјског задатка државе показује да је она увек тај задатак вршила класно пристрасно, тј. увек је држава радила тако што је штитила начин производње којег је носилац владајућа класа. Истина, на другој страни, је сваки начин производње за одређено време био једино могућ, па отуда и друштвено оправдан. То наравно онда мора да значи да док држава штити такав начин производње да и она остаје прогресивна и да један конкретни историјски тип државе постаје регресиван онда када начин производње којег штити почне западати у кризу, а то је онда ако тај начин производње више не даје довољно простора за развој производних снага. Из тога даље следи, да морамо различито квалификовати државу уопште, и државу која је развојем превазиђена и треба да сиђе с историјске позорнице. Држава уопште је, како је показано, без сумње законита и прогресивна тековина друштва, а држава која штити начин производње у кризи, регресивна је и негативна појава коју ваља превладати. Марксистичка критика државе и односи се превасходно на ову државу у кризи, а на државу уопште само утолико уколико представља облик отуђености човека који није детерминисан степеном развоја производних снага и друштвене поделе рада — уколико настају услови за њено дијалектичко превазилажење. Свака критика државе која заборавља на ову конкретну историјску улогу државе, наравно да није оправдана. Напротив, таква критика је друштвено штетна, јер тражи да нестане нешто за што се још нису стекли потребни историјски услови.

⁽²⁾ Фридрих Енгелс, *Поријекло породице, приватног власништва и државе*, Загреб, 1950, стр. 174.

2. Закључак о односу државе и друштва

Предње анализе дају све што је потребно за разумевање у бити, релације државе и друштва. Те анализе несумњиво сведоче да је држава, како својим настанком, тако и постојањем, била неопходна институција у условима класног друштва. Уз то је држава увек на другој страни вршила и послове који су, посебно на први поглед, класно неутрални. Она је, како лепо каже проф. Лукић, поред своје улоге чувара класног реда ствари — држања на узди класних антагонизама, вршила и неке општедруштвено корисне послове и за које није неопходна употреба принуде државе. Но, истина је ипак да држава никад не би ни настала ради вршења општедруштвено корионих послова. Ове послове, како је тачно приметити Леџин у „Држави и револуцији“ човек је могао обављати у својим аутономним облицима, а држава је резултат и последица нагомиланих класних антагонизама.

Затим, и у складу с већ напред утврђеним, општедруштвеног карактера су и оне делатности државе ради којих је она настала и морала настати. Ово тако јер ако је то било нужно и до када је нужно, онда је без сумње тако делање општедруштвено корисно. Отуда следи да те две стране делатности државе у дијалектичком јединству чине место и улогу државе и да их се не може одвајати у смислу да је једна чисто класна, а друга друштвена.

Зато сматрамо једностраним и у бити погрешним она схватања места и улоге државе која говоре о бивалентности њеној — о класној функцији државе на једној страни и друштвеној на другој страни. Не, државна функција је јединствена како смо већ утврдили и састоји се у заштити одређеног начина производње. Међутим, заштита начина производње и његово унапређење, захтевали су не једном да се држава бави и делатностима које су на први поглед класно неутралне. Као такве делатности обично се истичу интеграције државе у сфери просвете и науке и сл. А зар просвета и наука нису, и то значајно, у функцији одржања начина производње? Зар посебно данас кад је наука и знање уопште, све више основна полуга производних снага, делатност државе у сфери просвете и науке није, и то кардинално, делатност која унапређује дати начин производње? Одговор је јасан. Истина, за оне ауторе који приступају држави (рекао бих и праву) средствима формалне логике или само правног метода, то је можда и класно неутрална делатност државе. За њих су речене две стране активности државе одвојене и самосталне сфере, но такав став би се противио правој природи и суштини државе.

Истина, међу теоретичарима марксистичке провенијенције има и таквих који истичу и виде само класну страну државне делатности, али тиме такође не виде право и потпуно лице државе — њену праву историјску лоцираност. Заслуга је проф. Лукића што је својим учењем о друштвеној функцији државе, истина посредно, али ипак скренуо пажњу на једностраност и погрешност овог приступа, а тиме на потребу обухватања државе у њеном тоталитету. Међутим, ипак нам се чини да Лукић није довољно истакао дијалектичку везу и јединство двеју страна државе.

На крају још само једна кратка методолошка напомена пошто простор не дозвољава да се овим питањем више бавимо. Наиме, како је др-

жава поливалентан феномен, дакако не у смислу самосталности тих валенција већ у њиховом јединству, при чему наравно класна страна даје држави битну одредбу, то у приступу држави и да би се она обухватила у свој њеној разуђености и противречности морамо се служити и томе примереним методом, односно метод треба да је одређен предметом. Такав свеобухватни метод у научном социјализму је метод историјског материјализма који располаже инструментаријем да државу обухвати у њеном тоталитету. То је поред тога метод највеће апстракције што обезбеђује утврђивање појмова, категорија и законитости највеће општости, а о њима је код питања односа државе и друштва без сумње реч. Наравно да речено не искључује употребу посебних метода већ их претпоставља — дакако и употребу правног метода. Само без инструментарија историјског материјализма, одговор на то шта је држава, у чему је њено место и улога у друштву, па према томе и однос државе и друштва, научно коректно је немогућ. Отуда нам се чини да став према коме је правни метод главни метод правних наука, не би се могао без резерве прихватити. То је метод који даје само једну страну државе — државу као правну појаву, а то је ипак само једна и свакако не и битна страна тог феномена. Отуда теза проф. Лукића — који је и на подручју правне методологије један од њених пионира и има несумњивих заслуга за њено конституисање и развој — о правном методу као главном у праву тешко да је дијалектичка, тешко да је у сагласности с природом државе као и права. Ово вреди, чини нам се, не само за државу и право као феномене већ и за оваку појединачно узету правну норму. Наиме, није само право као целина сложен и поливалентан феномен, већ је то исто тако и свака појединачна норма, тј. свака је норма многоструко друштвено условљена и повезана, а то не може обухватити правни метод, а самим тим ни бити главни за право и правну науку.

Проф. др Боривоје Пупић

dr Borivoje Pupić,
retired professor of the Faculty of Law in Novi Sad

SOME REMARKS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN THE STATE AND SOCIETY

Summary

Using already known literature and materials the author elaborates in a fresh manner on some aspects of the relationship between the state and society. The classical and medieval conceptions related to this problem are only touched upon in the article as far as their substance is concerned. The author treats mainly the bourgeois and marxist conceptions of the above relationship.

While determining the essence of the bourgeois conception of the state and society, the author concludes that this conception means in fact the apology of the bourgeois state. This is particularly illustrated by the standpoints of the bourgeois theory of state related to the bourgeois and

the socialist states and to their relationship toward man and society. Namely, the former type of state allegedly defends the rights and freedoms of man, while the latter one suppresses these rights and freedoms.

Treating the socialist state the author, while beginning from the already known marxist standpoint on the historical position and role of state, goes further as he determines that the state in general is a progressive phenomenon as far as there exist reasons provoking its origination. He also concludes that some marxist authors one-sidedly point out only at the class side of state, omitting thus the assess historical position of that phenomenon. The author, along these lines, emphasizes the work of professor Lukić concerning social function of state. Lukić, namely, pointed at this one-sidedness although not always in the dialectically correct manner.

The author concludes at the end of the article that state as a multi-form phenomenon may be encompassed in its totality only by using the method of historical materialism. He also criticizes the standpoint of professor Lukić that the legal method is the principal one in the sphere of law and of relevant sciences.

*dr Borivoje Pupić,
ancien professeur à la Faculté de droit à Novi Sad*

QUELQUES REMARQUES SUR LES RAPPORTS ENTRE L'ÉTAT ET LA SOCIÉTÉ

Résumé

Partant des documents déjà connus dans la littérature, l'auteur tache de montrer et d'élucider d'une manière nouvelle, quelques aspects des rapports état — société. Tandis que dans la conception antique et médiévale de cette question il ne fait que constater leur principe essentiel, pour ce qui est de la conception bourgeoise et marxiste l'auteur s'occupe plus en détail des relations entre l'état et la société.

En définissant le principe essentiel de la conception bourgeoise de l'état et de la société l'auteur arrive à la conclusion que ce qui est propre à cette conception, c'est l'apologie de l'état bourgeois. Ceci est surtout illustré dans les positions de la théorie bourgeoise de l'état, sur l'état bourgeois et l'état socialiste et leur rapport envers l'homme et la société. Le premier serait sur le bastion du droit et de la liberté de l'homme et l'autre le subjugueraient.

En ce qui concerne l'état socialiste, partant de la position marxiste déjà connue, sur la place et le rôle historiques de l'état, mais en les approfondissant dans le sens que l'état est en général un phénomène progressiste tant que les raisons qui sont à son origine, existent encore, l'auteur arrive à la conclusion que certains auteurs marxistes ne montrent unilatéralement que le côté classe de l'état, le situant ainsi historiquement de manière incom-

plète. Il souligne le mérite du professeur Lukić d'avoir montré par son enseignement de la fonction sociale de l'état, cette unilatéralité, bien que souvent ce ne soit fait de manière dialectique, correcte aussi.

Pour terminer, l'auteur souligne que l'état en tant que phénomène polyvalent ne peut être englobé totalement que par la méthode du matérialisme historique et il conteste la position du professeur Lukić selon laquelle la méthode juridique est la principale dans le droit et dans les sciences juridiques.